

Ewelina Szuba-Barańska, Walenty Poczta, Aldona Mrówczyńska-Kamińska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

ZMIANY STRUKTUR AGROBIZNESU POLSKI I NIEMIEC

CHANGES IN AGRIBUSINESS STRUCTURES IN POLAND AND GERMANY

Słowa kluczowe: agrobiznes, produkcja globalna, wartość dodana brutto, przemiany strukturalne

Key words: agribusiness, output, gross value added, structural change

JEL codes: Q13

Abstrakt. Celem artykułu jest przedstawienie zmian w wartości i strukturze tworzenia produkcji globalnej i wartości dodanej brutto agrobiznesu Polski na tle agrobiznesu Niemiec oraz określenie ich roli produkcyjnej i dochodotwórczej. Do określenia produkcji globalnej i wartości dodanej brutto agrobiznesu wykorzystano dane z bilansów przepływów międzygałęziowych Polski i Niemiec za lata 1995, 2000, 2005 i 2010 publikowane przez EUROSTAT. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że obserwowany jest proces ewolucji struktur agrobiznesu w Polsce w kierunku wysokorozwiniętych struktur agrobiznesu niemieckiego.

Wstęp

Agrobiznes jest działem gospodarki, w którym wytwarzane są dobra zaspokajające żywieniowe potrzeby człowieka. Jak wskazują twórcy tego pojęcia obejmuje on wszystkie aktywności gospodarcze związane z wytwarzaniem i przetwarzaniem surowców rolnych oraz operacje produkcyjne prowadzone w gospodarstwach, a także przechowywanie, przetwarzanie i dystrybucję towarów rolnych oraz produktów, które z nich powstały [Davis, Goldberg 1967]. Powstanie agrobiznesu związane jest z ewolucyjnymi zmianami w społecznym podziale pracy, które wpłynęły na produkcję żywności. W początkowych stadiach rozwoju społeczeństw za wszystkie procesy związane z powstawaniem żywności odpowiadało tylko i wyłącznie rolnictwo. Później od niego zaczęły oddzielać się aktywności związane z wytwarzaniem środków produkcji (m. in. rzemiosło, przemysł wytwarzający narzędzia i maszyny rolnicze), a następnie powstały przetwórstwo rolno-spożywcze, handel oraz sektor usługowy [Woś 2004]. Tak rozdrobione procesy wytwarzania dóbr żywnościowych na wyspecjalizowane czynności i operacje z czasem podlegały procesom integracji pionowej, co było bodźcem do formowania się nowoczesnego agrobiznesu [Woś 1996]. Agrobiznes tworzą trzy sfery: przemysł wytwarzający środki produkcji i usługi dla rolnictwa oraz przemysłu rolno-spożywczego (sfera I), rolnictwo (sfera II) i przemysł rolno-spożywczy (sfera III).

Struktura wewnętrzna agrobiznesu ulega zmianom na skutek postępujących procesów rozwojowych. W gospodarce przedindustrialnej najważniejszą rolę pełni rolnictwo. Wraz z ewolucją w kierunku gospodarki industrialnej rośnie udział przetwórstwa rolno-spożywczego i handlu, natomiast najwyższą dynamiką wzrostu cechuje się udział przemysłu wytwarzającego środki produkcji i usługi dla rolnictwa oraz przemysłu spożywczego. W gospodarce postindustrialnej nadal obserwowane jest zmniejszenie udziału rolnictwa w całym agrobiznesie, a wiodącą rolę przejmują przemysł rolno-spożywczy i handel (w porównaniu z okresem wcześniejszym maleje również udział sektora zaopatrzeniowego) [Poczta, Mrówczyńska-Kamińska 2004]. Zmianom struktury wewnętrznej agrobiznesu towarzyszy zmniejszanie się udziału agrobiznesu w całej gospodarce narodowej przy jednoczesnym wzroście wartości produkcji realizowanej w tym dziale gospodarki [Mundlak 2000]. Stwierdzić można, że istota mechanizmu rozwoju agrobiznesu ujawnia się w zmianach proporcji między całą gospodarką narodową a tym subsystemem oraz pomiędzy poszczególnymi ogniwami agrobiznesu – w jego strukturze wewnętrznej [Mrówczyńska-Kamińska 2012].

Celem artykułu jest przedstawienie zmian w wartości i strukturze tworzenia produkcji globalnej i wartości dodanej brutto agrobiznesu Polski na tle agrobiznesu Niemiec oraz określenie ich produkcyjnej i dochodotwórczej roli w całej gospodarce. Do porównań wybrano gospodarkę niemiecką ze względu na bliskość geograficzną oraz podobieństwo warunków klimatyczno-glebowych, a także struktury produkcji rolnej i spożycia żywności. Ponadto, Niemcy są najważniejszym partnerem handlowym Polski, a państwa te łączą liczne powiązania gospodarczo-społeczno-polityczne. W Niemczech występuje także jedna z najnowocześniejszych struktur agrobiznesu w całej Unii Europejskiej (UE) [Mrówczyńska-Kamińska 2012, 2015]. W związku z tym porównanie wyników produkcyjnych i dochodowych oraz struktury wewnętrznej agrobiznesu w Polsce do stanu w Niemczech pozwala na wskazywanie potencjalnych kierunków rozwoju tego subsystemu gospodarki w Polsce.

Material i metodyka badań

Do realizacji celu badań wykorzystano dane z bilansów przepływów międzygałęziowych Polski i Niemiec za lata 1995, 2000, 2005 i 2010 publikowane przez EUROSTAT. Produkcję globalną i wartość dodaną brutto obliczono za pomocą formuły zaproponowanej przez Augustyna Wosia [1979]:

$$X_A = x_r + x_p + \sum_{i=1}^n x_i b_{ir} + \sum_{i=1}^n x_i b_{ip}$$

gdzie: X_A – produkcja globalna agrobiznesu, x_r – produkcja globalna rolnictwa, x_p – produkcja globalna przemysłu spożywczego, x_i – produkcja globalna i -tych działów (gałęzi) związanych z rolnictwem i przemysłem spożywczym ($i + 1, 2, \dots, n, n \neq r, p$), biorących pośredni udział w wytwarzaniu żywności, b_{ir} – współczynnik określający przepływ produktów i usług i -tego działu (gałęzi) do rolnictwa, wyrażony w procentach popytu pośredniego i -tego działu (gałęzi), b_{ip} – współczynnik określający przepływ produktów i usług i -tego działu (gałęzi) do przemysłu spożywczego, wyrażony w procentach popytu pośredniego i -tego działu (gałęzi).

Formuła ta pozwala na podstawie tablic przepływów międzygałęziowych określić produkcję globalną agrobiznesu powstałą w tych działach gospodarki, które w wytwarzaniu żywności uczestniczą także pośrednio (sfera I).

Wyniki badań

Na produkcję globalną w agrobiznesie składają się dobra i usługi wytworzone przez rolnictwo i przemysł spożywczy, a także dobra i usługi świadczone na rzecz tych gałęzi przez pozostałe sektory (działy) gospodarki. W badanym okresie wartość produkcji globalnej agrobiznesu w polskiej gospodarce systematycznie wzrastała i w 2010 roku osiągnęła poziom około 97 mld euro (tab. 1). Było to prawie trzykrotnie więcej niż 15 lat wcześniej. Jednakże w porównaniu z gospodarką niemiecką polski agrobiznes generował dużo niższe wartości produkcji globalnej. W Niemczech w 2010 roku wartość całej produkcji wytworzonej w tym subsystemie gospodarki wynosiła ponad 276 mld euro i była o około 2,2 razy wyższa w porównaniu z rokiem 1995. Oprócz oceny różnic w wartościach zmian bezwzględnych rozmiarów produkcji globalnej oceniono także przemiany w strukturze wewnętrznej agrobiznesu. W obydwu krajach objętych badaniem największe znaczenie w strukturze tworzenia produkcji globalnej agrobiznesu miał przemysł rolno-spożywczy. W Niemczech udział sfery III nie ulegał dużym zmianom i wynosił w całym badanym okresie około 56%. W Polsce natomiast w ciągu 15 lat udział tej sfery w tworzeniu produkcji globalnej agrobiznesu zwiększył się o ponad 3 p.p. i w 2010 roku wynosił prawie 51%. Sektorem o malejącym udziale w tworzeniu produkcji globalnej agrobiznesu jest rolnictwo. W okresie objętym badaniem w Polsce udział sfery II zmniejszył się o ponad 10 p.p. i w 2010 roku wynosił 25,8%.

W Niemczech zmniejszenie to wynosiło niecałe 5 p.p., a wkład tego agregatu agrobiznesu w tworzenie omawianej kategorii w 2010 roku wynosił w 14,5%. Większy spadek udziału rolnictwa w tworzeniu produkcji globalnej agrobiznesu w Polsce jest zjawiskiem pożądanym, ponieważ może wskazywać na unowocześnianie jego struktury wewnętrznej. O takim kierunku przeobrażeń może świadczyć również szybsze tempo wzrostu znaczenia sfery I w Polsce niż w Niemczech. W Polsce w 2010 roku sfera I agrobiznesu tworzyła prawie 24% (o ponad 7 p.p. więcej w porównaniu z rokiem 1995) całej produkcji globalnej tego systemu gospodarki, a w Niemczech było to niemal 30% (o ponad 5 p.p. więcej niż 15 lat wcześniej). Niemniej jednak agrobiznes niemiecki cechuje dużo wyższy stopień nowoczesności struktury wewnętrznej, a dynamiczne zmiany wskazujące na intensywny rozwój tej sfery agrobiznesu dokonały się w tej gospodarce już wcześniej.

O prawidłowościach dotyczących rozwoju agrobiznesu można wnioskować również na podstawie zmian jego udziału w tworzeniu produkcji globalnej całej gospodarki narodowej. Zgodnie z prawidłowościami rozwoju społeczeństw wskazywanymi przez Daniela Bella [za Kociszewski 2010] wraz z rozwojem społeczeństwa postindustrialnego rola sektorów tradycyjnych ulega osłabieniu na rzecz sektora przemysłowego, a następnie na rzecz m.in. sektorów usługowego lub badań naukowych. Pomimo wzrostu nominalnych wartości produkcji globalnej agrobiznesu w Polsce i Niemczech zmniejsza się jego udział w tworzeniu produkcji globalnej tych gospodarek (tab. 1). W Niemczech zmniejszenie to w latach 1995-2010 wynosiło zaledwie 1 p.p., jednak wynikało to z niskiego – około 6-procentowego wkładu agrobiznesu w produkcję globalną w okresie bazowym. W polskiej gospodarce udział ten spadł z poziomu prawie 21% w roku 1995 do niespełna 14% w roku 2010. Według Aldony Mrówczyńskiej-Kamińskiej [2015], w większości dobrze rozwiniętych państw UE udział agrobiznesu w tworzeniu produkcji globalnej gospodarek kształtował się na poziomie poniżej 7-8%.

Dochodotwórczą rolę agrobiznesu rozpatrywać można przez pryzmat zmian wartości dodanej brutto. Wartość dodana odpowiada różnicy pomiędzy rynkową wartością efektów działalności gospodarczej a materialnymi i niematerialnymi nakładami jakie zostały poniesione na ich wytworzenie [Marcinkowska 2012]. Analiza struktury tworzenia wartości dodanej brutto umożliwia porównywanie ze sobą krajów o różnym potencjale wytwórczym i poziomie rozwoju.

W trakcie całego okresu objętego badaniem wartość dodana brutto agrobiznesu w państwach objętych badaniem wzrastała, a bardziej dynamiczny przyrost cechował gospodarkę polską. W 2010 roku wartość dodana brutto wygenerowana przez cały agrobiznes w Polsce wynosiła prawie 30 mld euro, a w Niemczech była ponaddwukrotnie wyższa i osiągnęła około 77 mld euro. Struktura tworzenia tej wartości znacząco różniła się pomiędzy państwami objętymi analizą. W Polsce duży udział w wartości dodanej brutto miało rolnictwo – niemal 40% w 2010 roku. Było to około 14 p.p. mniej niż piętnaście lat wcześniej, jednak w porównaniu z gospodarką niemiecką (niecałe 19-procentowy udział sfery II w 2010 roku) wskazuje na mniej nowoczesną strukturę agrobiznesu. O podobnych prawidłowościach świadczy ponaddwukrotnie niższy w porównaniu do agrobiznesu w Niemczech, 16-procentowy udział sfery zaopatrzeniowej w kreowaniu wartości dodanej brutto. Jedyne udział przemysłu w strukturze wewnętrznej tworzenia omawianej wartości kształtował się na podobnym poziomie w 2010 roku w obydwu badanych państwach, jednak inny był kierunek jego zmian w trakcie całego badanego okresu. W Niemczech udział ten w latach 1995-2010 kształtował się na poziomie około 45-47%, natomiast w Polsce wzrósł o około 12 p.p. – do 44% w 2010 roku. Analiza zmian w strukturze wartości dodanej brutto agrobiznesu wskazuje na wyższy stopień nowoczesności struktury agrobiznesu niemieckiego i pozytywne zmiany w Polsce. Potwierdzają to także zmiany udziału agrobiznesu w tworzeniu dochodu narodowego. Wkład agrobiznesu w tworzenie wartości dodanej brutto całej gospodarki w Niemczech był niski i nadal ulegał zmniejszeniu (z poziomu 4,2% w 1995 roku do 3,4% w 2010 roku). W gospodarce polskiej agrobiznes w 2010 roku odpowiadał za powstanie około 9% całej wartości dodanej brutto (o 5 p.p. mniej niż w 1995 roku).

Tabela 1. Wartość (ceny bieżące) i struktura produkcji globalnej agrobiznesu w Polsce i Niemczech oraz jej udział w produkcji globalnej gospodarki narodowej
 Table 1. The value (current prices) and structure of output of agribusiness in Poland and Germany, and its share of the global economy

Kraj/ Country	Jednostki/ Units	Produkcja globalna agrobiznesu/Output of agribusiness															
		2000					2010										
		I	II	III	razem/ total	I	II	III	razem/ total	I	II	III	razem/ total				
Polska/ Poland	mIn EUR	5 644	12 393	16 259	34 296	12 362	17 565	25 192	55 119	16 019	20 049	33 157	69 225	22 892	24 998	49 029	96 919
	A [%]	4,2	8,7	7,7	20,6	2,4	5,3	6,6	14,3	2,3	4,3	5,0	11,7	3,2	3,5	6,9	13,6
	B [%]	16,5	36,1	47,4	100,0	22,4	31,9	45,7	100,0	23,1	29,0	47,9	100,0	23,6	25,8	50,6	100,0
Niemcy/ Germany	mIn EUR	53 532	41 589	123 060	218 181	59 628	44 194	126 525	230 347	74 355	44 749	148 755	267 859	81 694	40 102	154 605	276 401
	A [%]	1,5	1,4	4,0	6,9	1,5	1,3	3,5	6,4	1,6	1,1	3,4	6,1	1,7	0,9	3,3	5,9
	B [%]	24,5	19,1	56,4	100,0	25,9	19,2	54,9	100,0	27,8	16,7	55,5	100,0	29,6	14,5	55,9	100,0

I – przemysł wytwarzający środki produkcji i usługi dla rolnictwa oraz przemysłu rolno-spożywczego/industry producing means of production and services for agriculture and agri-food industry, II – rolnictwo/agriculture, III – strefa rolno-spożywcza/zone agri-food, A – udział w produkcji globalnej gospodarki narodowej/participation in the output of the national economy, B – struktura wewnętrzna/internal structure

Źródło: opracowanie własne na podstawie EUROSTAT
 Source: own elaborations based on EUROSTAT

Tabela 2. Wartość (ceny bieżące) i struktura wartości dodanej brutto agrobiznesu w Polsce i Niemczech oraz jej udział w produkcji globalnej gospodarki narodowej
 Table 2. The value (current prices) and structure gross value added agribusiness in Poland and Germany, and its share of the global economy

Kraj/ Country	Jednostki/ Units	Wartość dodana brutto agrobiznesu/Gross value added agribusiness															
		2000					2010										
		I	II	III	razem/ total	I	II	III	razem/ total	I	II	III	razem/ total				
Polska/ Poland	mIn EUR	1 403	5 177	3 088	9 668	3 073	7 685	5 388	16 146	4 381	9 032	6 480	19 893	4 380	10 684	11 935	26 999
	A [%]	2,3	8,0	3,8	14,0	1,3	4,9	3,3	9,5	1,5	4,3	2,7	8,5	1,4	3,4	3,8	8,6
	B [%]	14,5	53,5	31,9	100,0	19,0	47,6	33,4	100,0	22,0	45,4	32,6	100,0	16,2	39,6	44,2	100,0
Niemcy/ Germany	mIn EUR	16 104	20 355	32 615	69 074	19 600	20 786	33 314	73 700	24 101	17 044	33 740	74 885	26 480	14 360	35 695	76 535
	A [%]	0,8	1,3	2,1	4,2	1,0	1,3	2,0	4,3	1,0	0,9	1,7	3,7	1,2	0,6	1,6	3,4
	B [%]	23,3	29,5	47,2	100,0	26,6	28,2	45,2	100,0	32,2	22,8	45,1	100,0	34,6	18,8	46,6	100,0

Oznaczenia jak w tab. 1./Marks see tab. 1

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Podsumowanie

W Niemczech w strukturze wewnętrznej agrobiznesu w trakcie całego badanego okresu dominowały przemysł rolno-spożywczy i przemysł wytwarzający środki produkcji i usługi dla rolnictwa oraz przemysłu rolno-spożywczego (sfera I). Natomiast przeobrażenia, które dokonują się w polskim agrobiznesie są zgodne z prawidłowościami rozwoju tego subsystemu. Zmniejsza się udział rolnictwa w tworzeniu wartości globalnych agrobiznesu, a wzrasta znaczenie sfery I i III. Maleje również udział produkcji globalnej i wartości dodanej brutto wytworzonej w agrobiznesie w całej gospodarce narodowej. Większe znaczenie rolnictwa w wytwarzaniu wartości dodanej brutto i mniejszy udział sfery zaopatrzeniowej niż ma to miejsce w produkcji globalnej świadczą o większym dystansie rozwojowym dzielącym agrobiznes Polski i Niemiec w tym zakresie. Niemniej jednak zaobserwowane zmiany udziału tego subsystemu ekonomicznego w całej gospodarce narodowej oraz w jego strukturze wewnętrznej wskazują na proces ewolucji struktur agrobiznesu w Polsce w kierunku wysokorozwiniętych struktur agrobiznesu niemieckiego. Podkreślić należy, że agrobiznes w Polsce pozostaje nadal jednym z ważniejszych członów gospodarki, a jego wkład w tworzenie dochodu narodowego jest dość znaczący.

Literatura

- Davis John, Ray Goldberg. 1957. *A Concept of Agribusiness*. Boston: Harvard University. Tłumaczenie polskie: *Koncepcja agrobiznesu*. 1967. Warszawa: IER.
- EUROSTAT. 2016. *Bilanse przepływów międzygałęziowych*. www.ec.europa.eu/eurostat, dostęp 5.06.2016.
- Kociszewski Karol. 2010. Syntetyczne ujęcie współczesnych teorii wyjaśniających przyczyny zacofania krajów najsłabiej rozwiniętych. [W] *Ekonomia rozwoju*, red. B. Fiedor, K. Kociszewski, 150-190. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Marcinkowska Monika. 2012. „Sprawozdanie z wartości dodanej – przykład oceny wyników przedsiębiorstw z perspektywy interesariuszy”. *Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia* 51 (690): 335-347.
- Mrówczyńska-Kamińska Aldona. 2012. „Produkcyjna i dochodotwórcza rola agrobiznesu w gospodarce narodowej w Polsce i Niemczech”. *Journal Agribusiness and Rural Development* 2 (24): 179-189.
- Mrówczyńska-Kamińska Aldona. 2015. *Gospodarka żywnościowa w krajach Unii Europejskiej : kierunki rozwoju, przepływy i współzależności*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Mundlak Yair. 2000. *Agriculture and economic growth. Theory and measurement*. Cambridge: Harvard University Press.
- Poczta Walenty, Aldona Mrówczyńska-Kamińska. 2004. *Agrobiznes w Polsce jako subsystem gospodarki narodowej*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu.
- Woś Augustyn. 1979. *Związki rolnictwa z gospodarką narodową*. Warszawa: PWRiL.
- Woś Augustyn. 1996. *Agrobiznes. Makroekonomika. Tom 1*. Warszawa: Wydawnictwo Key Text.
- Woś Augustyn. 2004. *W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

Summary

The aim of this paper was to describe the changes in the value and the structure of the output and gross value added of Polish agribusiness in comparison to German agribusiness and the determination of their productive and incomes role. Data from the balance sheets-output Polish and Germany were used to determine the output and gross value added agribusiness, in 1995, 2000, 2005 and 2010 years, published by EUROSTAT. The results of the study allow to state that there is observed process of agribusiness structure evolution in Poland towards to the highly developed structures of the German agribusiness.

Adres do korespondencji
mgr Ewelina Szuba-Barańska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Wydział Ekonomiczno-Społeczny
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie
ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
e-mail: szuba@up.poznan.pl